

"عقلانیت و اخلاق در قیام عاشورا"

نگارش

عباسعلی محمدی

تابستان ۱۳۹۲

www.ketab.ir

سروش‌نامه: محمدی، عباسعلی، ۱۳۵۵.
عنوان و نام پدید آور: عقلانیت و اخلاق در قیام عاشورا / نگارش عباسعلی محمدی.

مشخصات نشر: تهران / ناظری، ۱۳۹۲

مشخصات ظاهری: ۲۳۶ ص: مصور

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۰۳۲-۱۴-۶

وضعیت فهرست نویسی:

یادداشت: کتابنامه

موضوع: حسین بن علی (ع)، امام سوم، ۶۱۰۴ ق

موضوع: واقعه کربلا، ۶۱ ق

موضوع: واقعه کربلا، ۶۱ ق-علل

موضوع: عاشورا/تاریخ

بند کتنگره: BP ۱/۵م/۴۱۷۶ع/۱۳۹۲

ردیف دیویی: ۲۹۷/۹۵۳۴

شابک کتابشناسی ملی: ۳۲۶۴۷۴۵

انستیتوت اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

عنوان کتاب: عقلانیت و اخلاق در قیام عاشورا

مؤلف: عباسعلی محمدی

ناشر: ناظری

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۲

لینوگرافی، چاپ، صحافی: آپل

حروفچینی: بهناز وحدتی

بهاء: ۱۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۰۳۲-۱۴-۶

فهرست مطالب

۱۱	کلیات
۱۱	مقدمه
۱۴	معرفی منابع
۱۵	ث - (۱) ضرورت تحقیق
۱۵	ث - (۲) اهمیت تحقیق
۱۶	نقد و بررسی منابع
۳۵	باب اول - ابعاد شخصیتی امام حسین (ع)
۳۵	اشیا با امام حسین (ع)
۳۶	امام حسین (ع)
۳۷	امام حسین (ع) در کنار پیامبر (ص)، پدر و برادر
۳۹	مسیر حج و تار و پود امام حسین (ع) و توقفگاههای ایشان از مکه تا کربلا
۴۲	کرامات و مقام امام حسین (ع) در روایات
۴۹	فصل اول - عقلانیت در قیام عاشورا
۵۰	ایمان به نصرت الهی از دلایلی که وجود عقلانیت در قیام امام حسین (ع)
۵۲	واژه عقل
۵۳	جایگاه عقل در قرآن و روایات
۵۶	واژه عاشورا
۵۶	ضرورت مطالعه و رجوع تاریخی به حوادث قبل از عاشورا
۵۸	علل عدم قیام امام حسین (ع) در دوران معاویه
۶۲	علل عدم بیعت امام حسین (ع) با یزید
۶۴	دلایل نماندن امام حسین (ع) در مکه یا مدینه
۶۶	امر به معروف از دیدگاه قرآن
۶۷	شرایط امر به معروف و نهی از منکر
۶۸	قیام عاشورا؛ تکلیف امام حسین (ع)، در برابر حکومت فاسد
۷۰	عقلانیت عاشورا در برابر جهل زهاد

- از بین رفتن سنت نبوی و ضرورت احیای آن توسط فرزند پیامبر(ص) ۷۲
- قیام امام، بیدار کننده مسلمین برای جلوگیری از انحرافات ۷۹
- قیام امام بر مبنای آیین محمدی و مبارزه با عصبیت و قومیت ۸۳
- بررسی کامل شرایط قیام، نشانه‌های از عقلانیت ۸۶
- پشیمانی یزیدیان، دلیلی بر عقلانیت قیام امام حسین(ع) ۸۹
- قیام امام حسین(ع)، بر مبنای مشورت با عقلای زمان ۹۴
- اصحاب امام حسین(ع) و انتخابی آگاهانه ۹۷

فصل دوم - اخلاق، در قیام عاشورا ۱۰۷

- واژه اخلاق و ابعاد اخلاقی عاشورا ۱۰۷
- اسلام در دوره‌ی یزید ۱۱۲
- بداخلاقیت معاشره، معرف چهره جاهلیت ۱۱۶
- قیام امام حسین(ع)، گامی به دور از هرگونه خدعه، تزویر و ترور ۱۲۵
- قیام عاشورا؛ درس مذاقته بر و بردباری ۱۲۹
- فتوت امام حسین(ع) با سکر بن یزید ریاحی ۱۳۱
- تربیت اخلاقی فرماندهان امام حسین(ع)، در صحنه نبرد عاشورا ۱۳۷
- اخلاق عاشورایی؛ عمل به تکلیف و حفظ منافع ۱۳۹
- جوانمردی حسین(ع) در مقابل خصم یزید ۱۴۱
- ایثار و بخشش از فضائل اخلاقی در عاشورای حسینی ۱۴۳
- اخلاق امام حسین(ع) و حفظ کرامت انسانی ۱۴۵
- اخلاق در عاشورا؛ مبین تصویر بداخلاقان به یمنی ۱۴۶
- توکل به خدا؛ پیروزی اخلاق حسینی در عاشورا ۱۵۲
- عزت نفس در برابر ذلت و استمداد از باطل ۱۵۴
- ظهور و احیای اخلاق نبوی و علوی در کربلای حسینی ۱۵۶

فصل سوم - علل پیدایش قیام عاشورا ۱۶۰

- مفهوم لغوی و اصطلاحی قیام ۱۶۰
- واژه اسلام ۱۶۲
- علل ظهور قیام ۱۶۲

عقلانیت قیام؛ شرایط سنجی امام برای خروج از مدینه و انتخاب منطقیهای

- ۱۶۳ مناسب
- ۱۶۵ بردن نامه‌ی کوفیان به مکه
- ۱۶۶ اعزام مسلم بن عقیل به کوفه
- ۱۶۸ استقبال کوفیان از سفیر امام حسین(ع)
- ۱۷۱ واژه بیعت در فرهنگ اسلامی و در نگاه قرآن
- ۱۷۴ نامه های کوفیان
- ۱۷۶ استراتژی خروج از مکه (حفظ حریم کعبه و اعلام برانته از خلیفه)
- ۱۷۹ اعلام انتخاب عراق، توسط امام حسین(ع)
- ۱۸۰ صورت مردم از امام حسین(ع) و ایجاد حجت شرعی برای امام(ع)
- ۱۸۲ معرفی بنی‌نضیر
- ۱۸۴ امام حسین(ع) بنای جنگ نداشت
- ۱۸۴ حضرت علی(ع) آغاز جنگ
- ۱۸۹ مقابله با ۱۰ هزار سوار ساسانی و اسلحه دینی و اسلامی

فصل چهارم - دلیل رفتن اعضای خانواده و کودکان در قیام امام حسین

- (ع) ۱۹۵ ۱۹۵
- ۱۹۵ زنان و کودکان، پیام رسانان و شهدای کربلا
- ۲۰۰ معرفی زینب
- ۲۰۰ خطبه زینب(س)؛ رسوایی بنیامیه
- ۲۰۶ نقش زنان در تثبیت قیام و تاثیر آنان در دمنش
- ۲۰۸ حضور زنان در کربلا؛ رسوایی بد اخلاقی حکومت اموی
- ۲۱۵ رسالت و حضور زنان؛ حفاظت از امام سجاد(ع) و تداوم مسند امامت
- ۲۱۷ عاشورا در نگاه بزرگان و علمای اهل سنت
- ۲۲۴ عاشورا در نگاه برخی مسیحیان و مستشرقین
- ۲۲۸ نتیجه گیری
- ۲۳۰ منابع و مآخذ

کلیات

مقدمه

پیامبر اسلام (ص) در دوره رسالت خود، علاوه بر آموزش برخی از احکام و عرف اسلامی، به تبیین بعضی از شرایط و ضرورت‌های حاکم بر جامعه اسلامی پرداخت. تا راه آغاز شده حکومت اسلامی بعد از رحلتشان، با کمال دقت و تدبیر بیان فرموده و در این راستا در اولین روزهای دعوت خود- به روایت بران در اندک عیشیه- همچنین در غدیر خم اقدام به معرفی شخصیتی نمود که توانایی مدیریت جامعه نوپای اسلامی را بعد از وی داشته باشد. اما پس از رحلت پیامبر (ص)، تغییر برخی وصایای ایشان در اداره جامعه اسلامی، نادیده گرفته شد و روش اجتهاد در برابر نص و خلافت انتصابی به جای تمسک به قرآن و عترت و جمله اقداماتی بود که میتوان گفت این روند، منشأ برخی رویدادها در جامعه اسلامی است. استمرار آن، منجر به حوادثی همچون حادثه عاشورا گردید.

به نظر می‌رسد استواری هر مکتب در گرو دو چیز است: یکی اینکه، آن مکتب و اندیشه دارای عقلانیت درست و اصول متقن و مستحکم باشد. با قوانین آفرینش مخالف نباشد و عقل آن را تخطئه نکند. دیگر آنکه، پاسداران و مدافعان آن اندیشه، که باید قادر به دفاع عقلانی در مقابل شبهات، پرسش‌ها و سئوالات فاسد فیهی باشند. اگر این دو نکته محقق شد، آن اندیشه و فکر پدیدار و در جهان باقی خواهد ماند. در زمان پیغمبر اکرم (ص) مسلمین دارای مکتبی مستحکم و متقن شدند. بعد از پیامبر (ص) نیز اعتراض‌ها، اشکال‌ها و تهمت‌هایی بر دین اسلام

وارد شد که امامان(ع) و شاگردانشان، دفاع از آن و پاسخگویی به ابهامات را، از وظایف خود می‌دانستند و دین و شریعت الهی را نصرت کردند و مکتب اسلام به واسطه این مجاهدتها، پا بر جا ماند.

همانگونه که بیان گردید، یکی از وظایف پیغمبر اکرم(ص)، حراست و پاسداری سلی و عملی از مکتب اسلامی و دستاوردهای ارزشمند آن بود و بعد از پیغمبر اکرم(ص)، این مهم، بر عهده حضرت علی(ع) و پس از ایشان هم، بر عهده سایر ائمه هدی(ع) قرار گرفت. یکی با صلح، دیگری با قیام و یکی با علم و حلم این مکتب را دنیا نمودند و رسالت خود را به سرانجام رسانیدند.

از رسول خدا(ص)، کم نیستند شبهاتی که مسلمین با آن رو به رو شدند، که اینها قیام عاشورا است. عاشورا، جزء موضوعاتی است که مانند جاده‌ای پر رمز و راز، حقایق پنهانی است که باید تبیین شود و این روشی است که بزرگان و سران این مکتب گرفتند دیگران، آن را برگزیده‌اند. در این فرصت کوتاه، با بضاعت ناچیز، با استعانت از ایزد متعال و به واسطه، اسناد تاریخی موجود و روایات بجا مانده از امامان(ع)، مطالبی مختصر را در خصوص عقلانیت و اخلاق در قیام عاشورا، بیان می‌نمایم داشت.

قیام عاشورا، یکی از مهم ترین رویدادهای تاریخ اسلام به حساب می‌آید. از ویژگیهای قیام عاشورا، تطابق آن با عقل و در عین حال توجه و اهتمام به رعایت آموزه‌های اخلاقی است، که در این اثر، با عنوان «عقلانیت و اخلاق در قیام عاشورا» در قالب چهار فصل تدوین شده است.

ریشه‌ی قیام امام حسین(ع)، به سالهای اولیه‌ی بعثت پیامبر(ص) بازمی‌گردد، زیرا از همان زمان بود که عده‌ای برای از بین بردن اسلام، نقشه می‌کشیدند. این سوطها در زمان امام حسین(ع) به اوج خود رسید و به قیام عاشورا منجر گردید. پس از رحلت پیامبر اسلام(ص)، تحریفات بسیاری ایجاد شد که اهل بیت ایشان(ع)، با درایت کامل متوجه تحریفات شده و به مبارزه با آنها پرداختند. آسیب‌های وارده به پیکره اسلام، بعضا باعث مسخ و از بین رفتن اهداف حکومت نبوی شده بود. به

همین دلیل. خاندان رسول اسلام (ص) و وظایف سنگینی برای مقابله با آسیب‌ها، برعهده داشتند تا از گسترش آنها جلوگیری و آن را ریشه‌کن نمایند.

در این نوشتار، با بررسی مختصری از رخدادهای دوران رحلت بعد از پیامبر (ص) تا دوران شهادت امام مجتبی (ع)، جنبه‌های عقلانی و ضرورت قیام عاشورای امام حسین (ع) مورد بررسی قرار گرفته است که در نتیجه آن مباحث، به یک سؤال اصلی جواب داده شده است که: آیا قیام عاشورای امام حسین (ع)، مبتنی بر عقلانیت بوده است؟ در ادامه به برخی از خصوصیات و ظهور جلوه‌های اخلاقی در قیام امام حسین (ع) مانند: اصلاح اجتماعی، بیداری، حق محوری، عزت، پند، نفیوت، ایثار، توکل، امید، آزادمردی و استقرار این قیام، بر مبنای اخلاق اسلامی اشاره شده است. مهم‌ترین علل بیعت نکردن امام حسین (ع) با یزید بن معاویه، بیعتی است که بعنوان خلیفه مسلمین منصوب شده بود و دلایل قیام حضرت ابان در روز عاشورا، از دیگر موضوعاتی است که مورد تحقیق، و برای پاسخ به آن، مولفندگی بیعت، تکلیف، رسالت الهی، امر به معروف و نهی از منکر، بدعتها، ضرورت حفظ سنت، سیره پیامبر (ص) و بنیاد حکومت اسلامی، مورد پژوهش قرار گرفته است.

همراه نمودن زنان و کودکان در قیام، به همراه داشتن یک پشتوانه اخلاقی و عقلانی، از دیگر موارد تحقیق است که در این رساله علمی، حقانیت نهضت امام حسین (ع) و وجود عقلانیت و اخلاق در این قیامات اشاره شده است.

البته در اینجا باید یادآوری نمایم که تاکنون کتب و مقالات در باره آثار معنوی، ماهیت قیام امام حسین (ع) و عاشورا به نگارش درآمده است که بر آن شدیم تا با بررسی، شناسایی و مطالعه اسناد کتابخانه‌ای، نگاهی محققانه و نو را با ابعاد واقعی تاریخی و تمدن ساز اسلامی داشته باشیم، که به نظر محقق بنظر میرسد این امر به انجام رسیده باشد.

معرفی منابع:

برای پیگیری و تحلیل وقایع عاشورا دو دسته منابع، داریم.

دسته اول:

منابع دسته‌ی اول نبرد کربلا، خود به دو گروه کلی تقسیم می‌شود که عبارتند از: احادیث و بیانات اهلیت که بخش عمده آن در کتب حدیث گرد آمده است و دیگر، گزارش‌های تاریخی برگرفته از روایات افراد حاضر در حادثه کربلا است.

دسته دوم:

منابع دسته‌ی دوم، که مبتنی بر گزارش‌های منابع دسته اول است. این منابع در زمان شاهنشاهی صفویه که به علت فاصله تاریخی، امکان دسترسی به روایات شاهمدان واقع میسر بود، گرد آمده است.

فهرستی از منابع دسته دوم به شرح ذیل است:

طبقات الکبری بن سعد (م ۲۳هـ.ق)، انساب الاشراف بلاذری (م ۲۷۹هـ.ق)، اخبار الطوال دینوری (م ۲۸۰هـ.ق)، تاریخ طبری (م ۳۱۰هـ.ق)، فتوح ابن‌اعثم کوفی (م ۳۱۴هـ.ق)، مقاتل الطالبین ابوالفوارس (م ۳۵۶هـ.ق)، کامل الزیارات ابن قولویه (م ۳۶۸هـ.ق)، امالی شیخ صدوق (م ۴۰۰هـ.ق)، ارشاد شیخ مفید (م ۴۱۳هـ.ق)، اعلام الوری طبرسی (م ۵۴۸هـ.ق)، مقتل الحسین در ارض کربلا (م ۵۶۰هـ.ق)، تاریخ مدینه دمشق ابن‌عساکر (م ۵۷۱هـ.ق)، الکامل فی التاریخ ابن کثیر (م ۷۴۰هـ.ق)، لهوف سید بن طاووس (م ۶۶۴هـ.ق)، کشف‌الغمة اربلی (م ۶۹۲هـ.ق)، سیر علاء النبلاء ذهبی (م ۷۴۸هـ.ق).

۱. محمد محمدی ری شهری. ۱۳۷۴ش. فرهنگ‌نامه مرثیه سرایی و عزاداری سیدالشهداء، نشر معشر،

منابع متأخر:

این منابع، کتاب‌هایی هستند که در سده اخیر، به بررسی و گزارش واقعه کربلا، پرداخته‌اند. اکثر این کتاب‌ها، از دو جهت با منابع تاریخی دسته اول و دسته دوم متفاوت هستند. نخست آنکه با ورود تحریفات فراوان در بیان حوادث نبرد کربلا، بخصوص در چند قرن اخیر، این کتاب‌ها تلاش داشته‌اند که واقعیت تاریخی تحریف نشده را ارائه کنند. دوم آنکه عمدتاً در بردارنده تحلیل‌های اعتقادی، سیاسی و اجتماعی هستند و به عبارتی دیگر، منابع متأخر، بیشتر تاریخ تحلیلی هستند، نه صرفاً تاریخ نقلی همانند:

فلسف السهموم (شیخ عباس قمی)، حماسه حسینی (مرتضی مطهری)، ثمرات
 محراب الابرار (سید محمد طهرانی)، زندگانی حضرت ابی‌عبدالله‌الحسین سید
 الشهدا (ابوالحسن سبحان)، پس از پنجاه سال (سید جعفر شهیدی)، شهید
 جاوید (نعمت‌الله صحرایی سف آبادی) و...

ث-۱) ضرورت تحقیق

تحقیق موضوع این اثر را ضروری می‌نامیم، زیرا تا به امروز، هر چند پیش از این، پیرامون برخی زوایای دیگر این موضوع تحقیقاتی انجام شده، اما این تحقیق بر آن است تا این موضوع را، از نگاه دیگری - که تا به امروز کسی رسد به آن توجه نشده است - به صورتی منسجم، هماهنگ و بر اساس متون تألیف شده و به روشی ارائه نماید.

ث-۲) اهمیت تحقیق

اهمیت بحث حاضر در این است که از میان انگیزه‌های مختلف مؤلف در آثار راویان و متأخرین وجود داشته است، مهم‌ترین آنها استخراج شده و مورد بررسی قرار گرفته است. و نتیجه اینکه، بیشتر آثار و روایات، به بیان خود پرداخته‌اند و از تحلیل آن صرف نظر کرده‌اند. همچنین، تحریف‌های مورخان را نیز نباید نادیده

انگاشت، زیرا نوع بیان واقعه در آثارشان، از ابهام، ایراد و غرض ورزی خالی نبوده است و بررسی و تحلیل این واقعه، اهمیت موضوع مورد تحقیق را روشن می‌سازد.

نقد و بررسی منابع

دریاره تاریخ عاشورا کتاب های بسیاری در طول تاریخ نگاشته شده است که این خود نشان از اهتمام عالمان و محققان بدین مسأله است.

این منابع در اعتبار، دقت در نقل و تحلیل یکسان نیستند و می‌توان آنها را به دو دسته کلی قابل استناد و ضعیف و سه گروه منابع قابل استناد، منابع غیر قابل استناد و اعم منابع تقسیم کرد.

مقربود این منابع قابل استناد، آن دسته مآخذی هستند که هویت تاریخی داشته و نویسندگان آنها معاصر، سنی و باس و از عالمان روشمند بوده‌اند، هر چند در این پایان نامه، دیده‌ی نقد، به یک سبک است آنان، باز است.

منابع غیر قابل استناد صرفاً منابعی داستانی، بی سند و بی پشتوانه تاریخی-اند که اخبار گزارش شده در آنها، تنها شایسته یافتن مؤیدات تاریخی و تقویت به وسیله دیگر مآخذ، پذیرفته خواهد شد.

در این اثر، ابتدا به معرفی منابع مهم قابل استناد پس از آن به منابع ضعیف اما مشهور پرداخته شده است و سپس منابع معاصر، از جمله مورد بررسی قرار گرفته.

۱ - منابع قابل استناد

خوشبختانه منابع متعدد و قابل اتکایی از پنج قرن نخست به دست ما رسیده، که به گزارش نهضت عاشورا پرداخته‌اند. این منابع را می‌توان به دو دسته مستقل و مشتمل تقسیم نمود:

منابعی که به طور کامل گزارشی از نهضت عاشورا و شخصیت‌های آن را ارائه داده است و منابعی که تنها بخش و فصل هایی از آنها، دریاره قیام امام حسین (ع) است.

برخی از این منابع که در اثر حاضر، استفاده بیشتری از آنها شده است، به ترتیب تاریخی عبارتند از:

مقتل الحسین ابومخنف^۱ (متوفی ۱۵۸ ه ق)

"مقتل الحسین" شامل دقیق ترین آگاهی ها از واقعه کربلاست. شرحی است از کشته شدن حضرت امام حسین (ع)، سایر شهداء، کربلا و برخی اقدامات بنی امیه. گفته شده است.

این کتاب به مناسبت نام مولف آن به «مقتل ابومخنف» معروف و مهم ترین کتابی است که موجب شهرت زیادش شد. او از نظر زمانی نزدیکترین افراد به حادثه کربلا و واقعه کربلاست.

این کتاب را دو محقق بنابر حدس، سال ۷۰ هجری قمری می دانند. وی به جمع اخبار مربوط به حوادث تاریخی صدر اسلام پرداخت. تالیفات زیادی در تواریخ و سایر ادبیات به نظر اهل فن، نسبت به اخبار و فتوحات، اطلاعات او بر دیگران مقدم است.

نکته قابل توجه اینکه کتاب «مقتل الحسین ابومخنف» در گذر زمانها مفقود شده و در دست نیست. ظاهراً کامل ترین متن از این کتاب، در کتاب «تاریخ طبری» درج شده است. هرچند که ممکن است طبری همه مطالب را ذکر نکرده باشد، ولی در هر صورت، مهم ترین منابع نسبت به زندگان بعدی درباره واقعه کربلا، همین است که بعدها مورد توجه سخنان علمای شیعه واقع شده و به آن اعتماد دارند.

محمد بن عمر واقفی (م ۲۰۷) و محمد بن جریر طبری (م ۳۱۰) در تاریخش، ابن قتیبه (م ۳۲۲) در الامامة والسیاسة، ابن عساکر (م ۳۲۸) در العقد الفرید، ابی بن حسین مسعودی (م ۳۴۵)، شیخ مفید (م ۴۱۳) در الارشاد، شهرستانی (م ۴۱۳) در

۱. لوط بن یحیی الازدی، مشهور به "ابومخنف" محدث و مورخ بزرگ قرن دوم هجری قمری میباشد او از یاران امام جعفر صادق (ع) به احتمال فراوان شیعه و مقبول موزنخان فریقین است.

الملل والنحل، خوارزمی (م ۵۶۸) در مقتل الحسین و در آخرین حلقه ها ابن عساکر (م ۵۷۱) در تاریخ دمشق، ابن اثیر (م ۶۳۰) در الکامل، سبط ابن جوزی (م ۶۵۴) در تذکره الخواص و ابوالفداء (م ۷۳۲) از او بهره برده‌اند.

طبقات الکبری، ابن سعد (متوفی ۲۳۰هـ ق)

این اثر ابن سعد، نام او را همواره در شمار بزرگترین مورخ و سیره نویس قرار می‌دهد. او طبقات را در هشت جلد گردآوری نموده که در جلد سوم آن به حوادث دوران سوره و امام حسین (ع) اشاره دارد. ابن سعد شرح حال بیش از ۵۰۰۰ نفر از اعیان و بزرگان قریش و مسلمین را تا سال ۲۲۹ هجرت آورده است. محمود مهدوی دامغانی ۱۳۶۹ آن کتاب را ترجمه نمود.

انساب الاشراف، بلاذری^۱ (متوفی ۲۷۹)

انساب الاشراف، کتابی است در نسب شناسی، تاریخ قوم عرب و تاریخ قرن اول اسلام به زبان عربی. این کتاب شاید بتوان بزرگترین اثر تاریخی برجای مانده از قرن سوم هجری قمری دانست. زیرا نویسنده، تاریخ دوران اسلامی را در قالب «تبارشناسی» آورده و در عین حال، به سرگذشت هر خلیفه، تاریخ پیوسته ای از زمان او را نقل و یک دوره تاریخ قرن اول هجری بر مبنای «انساب» عرب را، ذکر کرده است.

کتاب انساب الاشراف، شرح احوال صحابه، ائمه و مشهوران معصوم به خاندان بنی هاشم (عباسیان، علویان، عبدالمطلب و فرزندان او) و در مورد آن به دوره خلافت امیرالمومنین علی (ع) و امویان است که فصل راجع به دوره امویان در این پایان نامه استفاده شده است.

بلاذری، در نوشتن این اثر از منابع ارزشمندی استفاده کرده است. به جهت مآخذ او، تاریخ الاشراف هیثم بن عدی طائی و ابومخنف، طبقات ابن سعد، تاریخ

۱. احمد بن یحیی بن جابر، معروف به «بلاذری» مترجم، ادیب، از برجسته‌ترین تاریخ نگاران و نسب شناس بزرگ اسلامی و اخباری قرن سوم هجری قمری است.

هشام بن محمد کلبی، محمد بن عمر واقدی، ابن اسحاق و بعضی روایت های منفرد از اشخاص گوناگون.

اخبار الطوال^۱ (متوفی ۲۸۱هـ)

یکی از منابع مهم تاریخی ایرانی عصر ساسانی اخبار الطوال است. این کتاب به زبان عربی نوشته شده و تألیف ابوحنیفه احمد بن داود دینوری است.

اخبار الطوال، از نخستین آثاری است که در تاریخ عمومی اسلام و ایران نگاشته شده است. دینوری از نقل حوادث بگونه تقطیع شده پرهیز کرده و چون به موضوعی تاریخی می پردازد، آن را دنبال کرده و به پایان می رساند بدین ترتیب اثر و پایه پیوه موضوعی نگارش یافت، نه بر اساس سال شمار. این کتاب از اصغر ترین منابع در حوزهی واقعهی عاشورا است و بعید است کتابی دربارهی عاشورا بخواند که در آن از این منبع استفاده نشده باشد.

این کتاب دارای تفصیل بخش است که بخش ششم به دوره خلافت امویان و حادثه‌ی مهم کربلا اختصاص دارد.

واقعه‌کربلا، پیدایش و باطن کار عباسیان، جشنهای علویان بویژه در خراسان، سقوط امویان و شورهای خوارزم مباحث این کتاب است.

تاریخ طبری^۲ (متوفی ۳۱۰هـ ق)

تاریخ الامم و الملوک مشهور به تاریخ طبری، با سترین تاریخنامه روایی و سالشمار اسلامی است که رویدادهای هر سال را از سال ۱۰ تا ۳۰۰ هجری قمری جداگانه می‌نویسد و چون رخدادهای سالی به پایان رسد به پس از آن سال پس از آن می‌پردازد. وقایعی را که در فاصله‌ی بین بیان سیره‌ی نبوی تا سال ۳۰۲ قمری بر

۱. کتاب اخبار الطوال را آقای عبد المنعم عامر تحقیق و به چاپ سپرده است و آنرا دکتر محمود مهدوی دامغانی نیز کتاب را به فارسی ترجمه کرده است.

۲. متن کامل تاریخ طبری توسط ابوالقاسم پاینده به فارسی ترجمه و در سال ۱۳۵۲ ش در تهران منتشر شده است.

شمرده است عبارتند از: غزوه‌های پیامبر، رویدادهای پس از رحلت پیامبر اکرم (ص)، جنگ‌های جمل و صفین، تاریخ امویان و تاریخ عباسیان. او تاریخ امویان را از عوانه بن حکم، ابو مخنف، مدائنی، واقدی، عمر بن شیبه و هشام کلبی گرفته است.

شک و تردیدها درباره کتابهای مقتل منسوب به ابو مخنف موجب شده تا روایت طبری در کتاب تاریخ الامم و الملوک اهمیت بیشتری پیدا کند. از این رو، بعضی از نویسندگان معتقدند که این کتاب را از تاریخ طبری جدا کرده و منتشر ساخته‌اند که برای اولین بار ال ۱۸ هجری ق، با نام «مقتل الحسین» به اهتمام حسن غفاری چاپ شد و همین منقولات در کتاب «وقعه الطف» توسط محمدهادی غروی در سال ۱۳۶۷ هجری ش، به چاپ رسیده است. جلد سوم و چهارم تاریخ طبری مورد استفاده در این تحقیق می‌باشد.

مقاتل الطالبین، ابوالفرج اصفهانی^۱ (متوفی ۳۵۶هـ ق)

این کتاب در شرح احوال و فرزندان ابوطالب، از آغاز ظهور اسلام تا قرن چهارم هجری قمری، و شامل جنگ جمل، قیام‌ها و فعالیت‌های سیاسی بر ضد دستگاه حاکم، می‌باشد. ابوالفرج اصفهانی، شرح احوال ۵۰۰ نفر از جان‌باختگان را با مقتل و احوال جعفر بن ابی طالب شروع و در احوال اموی با احوال عبیدالله بن علی، تمام می‌کند. او در شرح حال و ذکر شهدای امام حسین (ع) و فرزندانش، بحث کاملی می‌کند. کتاب مقاتل الطالبین، بر حسب عصر هر خلیفه طبقه بندی شده است. این کتاب در موضوع مقتل، در میان پژوهشگران مسلمانان شهرت و جایگاه والائی برخوردار بوده و از جمله منابع اصلی می‌باشد. مقاتل الطالبین که در معرفی بزرگان و سرشناسان شیعه زیدی مذهب بوده، شرح حال گروه‌های سنی و اهل بیت ابوطالب است.

۱. کتاب مقاتل الطالبین تصحیح شده توسط محمد ثابت با عنوان فرزندان ابوطالب، توسط آقای

از جمله ویژگیهای کتاب: شرح احوال مختصر، از اخبار و روایتهایی که با هدف مولف سازگاری داشته. همچنین نقل اشعار زیادی متجاوز از صد بیت. که در مدح بعضی افراد می باشد.

البته وی تنها اخبار طالبیانی را گرد آورده است که مرگشان دلایلی سیاسی داشته. یا به روایت جنبشهایی پرداخته که انگیزه پیدایش آنها تقوی و عدل بوده است.

و نخست از شهادت جعفر بن ابی طالب در زمان پیامبر (ص) سخن گفته. سپس اخبار هر یک از علویان را در زیر نام خلیفه‌ای که در آن زمان حکم می رانده آورده است. بخش مربوط به قیام کربلا در این پژوهش مورد استفاده واقع شده است.

کامل الزیارات، ابن قولویه (متوفی ۳۶۸)

کتاب کامل الزیارات اثر ابی القاسم جعفر بن محمد بن جعفر بن موسی بن قولویه القمی^۱ می باشد. توسط محمد جواد ذهنی تهرانی ترجمه شده است. این کتاب مجموعه‌ای است از احادیث و روایت از اهل بیت (ع)، درباره شیوه زیارت پیامبر اسلام (ص) و امامان (ع). یکی از نکات برجسته این کتاب این است که تمامی راویان حدیث توسط ابن قولویه بررسی شده است.

طبقه بندی کتاب کامل الزیارت که دارای بخش‌هایی می باشد شامل: ثواب زیارت پیامبر اسلام (ص).

آداب و ثواب زیارت علی بن ابیطالب (ع)، آداب و ثواب زیارت حسن بن علی (ع)، ثواب گریه و اقامه عزای بر حسین بن علی (ع)، چگونگی نماز زیارت در حرم وی و سایر ائمه و امام زادگان (ع) می باشد. بخش عظیم این کتاب مربوط به امام حسین (ع) است، مرتبط با موضوع پژوهش می باشد.

۱. ابن قولویه از اسانید شیخ مفید بوده است که پس از سالها تلاش و تربیت شاگردانی فراوان. در شهر کاظمین همجوار با حرم امام کاظم (ع) و امام جواد (ع) دفن شده است.

امالی^۱، شیخ صدوق (متوفی ۳۸۱هـ.ق)

امالی شیخ صدوق، کتابی به زبان عربی است و نویسنده آن، ابو جعفر محمد معروف به "ابن بابویه" و یا "شیخ صدوق" است.

"شیخ صدوق" از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم هـ.ق، به دنیا آمد و قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سندشان، به حافظه خود بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق در زمان حیات عمری امام زمان (عج) زندگی کرد و دوران نیابت دو نفر از نواب اربعه درک کرد، از این رو به نظر می‌رسد، اثر شیخ صدوق به لحاظ قرابت زمانی، نسبت به دیگر آثار تالیف شده پس از او، از اعتبار بالاتری برخوردار باشد.

کتاب «امالی» ششمین مجلد ۹۷ مجلس و هر مجلس شامل احادیث، مسائل و مباحث مختلفی است که به مدت ۱۳ سال مجدداً در سال ۱۳۰۰ هـ.ق در تهران چاپ گردید.

الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، شیخ مفید (متوفی ۴۱۳هـ.ق)

شیخ مفید، محمد بن حسین نیشابوری، نویسنده کتاب الارشاد میباشد. این کتاب درباره تاریخ زندگانی ائمه (ع)، سبب ولایت و بیعت و یاران ایشان است که شیخ مفید با توجه به روایاتی که در اختیار داشت آن را نگاشته است. کتاب الارشاد، یکی از منابع دسته اول و از جمله معتبرترین منابع اولیه شیعه درباره زندگانی ائمه اطهار (ع) به شمار می‌آید و بسیاری از مؤلفان بعدی به شیوه شیخ مفید از زندگانی ائمه (ع)

۱. «امالی» اصطلاحی است در فرهنگ اسلامی به ویژه در حوزه حدیث، فقه و ادب و کتب و سخنان است برای بعضی کتابها که مطالب آن کتاب به شیوه خاصی که از سخنان استادی در مجالس «خانه شنیده شده، توسط مستمعان گردآوری و مکتوب می‌شود سپس نوشته را بر همان استاد عرضه می‌کنند و در پایان، مجموع مطالب دیکته شده، در کتابی جمع‌آوری و نام آن را «مجالس» یا «امالی» می‌گذارند.

پرداخته‌اند، به این کتاب استناد کرده‌اند. در این کتاب بسیاری از موضوعات مهم تاریخی مانند حرکت امام حسین به سوی عراق اشاره شده است.^۱

کتاب الارشاد در دو جلد به زبان عربی، در سال ۱۴۱۳ ق به وسیله کنگره جهانی هزاره شیخ مفید، منتشر شده که ترجمه سید هاشم رسولی محلاتی مورد استفاده در این پژوهش می‌باشد.

اعلام الوری باعلام الهدی، طبرسی (متوفی ۵۴۸هـ ق)

این کتاب از آثار قرن ششم هجری قمری به زبان عربی، کتابی کلامی و تاریخی در باب احوال زندگی پیامبر اسلام (ص) و ائمه معصومین (ع) می‌باشد. نویسنده آن، ابراهیم بن علی بن محمد بن طبرسی، فقیه، محدث و از علمای امامیه و صاحب تفسیر «مجمع البيان» است.

کتاب اعلام الوری در بی چهار رکن، و هر رکن شامل چند باب و فصل است که رکن سوم کتاب دوران امام حسن (ع) تا امام یازدهم (ع) در ده باب - که هر باب به یکی از امامان - اختصاص یافته است.^۲ کتاب اعلام الوری، در سال ۱۳۱۱ هـ ق در تهران و در سال ۱۳۹۲ هـ ق، در بیروت، چاپ شد. چاپ دیگری نیز از این کتاب، به تصحیح علی اکبر غفاری مورد استفاده در این تحقیق می‌باشد.

مقتل الحسين (ع)، خواریزمی (متوفی ۵۶۸هـ ق)

۱. ضمیری، محمدرضا، ۱۳۸۲ش، کتابشناسی مذاهب اسلامی، موسسه آموزش عالی پژوهش‌های مذاهب اسلامی، تهران، ص ۳۰۵

۲. نکته مهم و قابل توجه درباره این اثر، مطابقت کامل باب ها به صورت حرف به حرف با کتاب «ربیع الشیعه» نوشته سیدبن طاروس است که با توجه به قول بسیاری از بزرگان شیعه و محققان، کتاب ربیع الشیعه، بی شک همین کتاب «اعلام الوری باعلام الهدی» است.

ابوالمؤید موفق بن احمد مکی خواریزمی (م ۵۶۸) مذهب حنفی داشته و معتزلی بوده است. خواریزمی چندین اثر درباره‌ی اهلیت (ع) تألیف کرده که از آن جمله، مقتل الحسین (ع) است.

وی در کتاب مقتل الحسین (ع)، پس از یک مقدمه‌ی کوتاه طی پانزده فصل میاحثی را در فضائل و تاریخ اهلیت (ع) آورده است. از فصل اول تا هفتم، فضائل پیامبر (ص)، علی (ع)، فاطمه‌ی زهرا (س) و حسنین (ع) آمده و در ادامه به پیامبر (ص) در پیامبر (ص) و وقایع کربلا تا ماجرای مختار پرداخته شده است.

از آنجا که بحث کربلا، مطالب بیشتر از کتاب فتوح «ابن‌اعثم» روایت شده و خواریزمی با عنوان «تاریخ الامام احمد بن اعثم الکوفی» مطالب را آغاز کرده است. این احتمال هم وجود دارد که خواریزمی از نسخه‌ی کاملتری از فتوح بهره برده که امروزه آن نسخه در دسترس نیست.

تاریخ مدینه دمشق، ابن عساکر (متوفی ۵۷۱هـ.ق)

ابوالقاسم دمشقی معروف به ابن عساکر، فقی مذهب و از اهل سنت بود. وی صاحب تاریخ مدینه دمشق است که در حرم سال ۴۹۹هـ.ق، متولد شد و در رجب سال ۵۷۱ درگذشت.^۲ چنانکه از نام کتابش پیداست، این اثر معجمی است درباره تاریخ دمشق، که زادگاه اوست.

دمشق، روزگاری پایتخت امویان به‌شمار می‌رفت. ابن عساکر، خلفای فراوانی را شاهد بوده‌است که در آن شهر حکومت کرده‌اند و به نظر می‌رسد بدین سبب ابن عساکر به تبیین تاریخ این شهر پرداخته است.

۱. رنجیر، محسن، ۱۳۸۳ش. «معرفی و بررسی مقتل الحسین (ع) خواریزمی». مجله تاریخ و سینه پژوهش، زمستان، شماره ۴، ص ۱۰۳

۲. جهت اطلاع بیشتر، رک. ذهبی، شمس الدین، ۱۴۰۵ق، سیر اعلام النبلاء، الرسالة، بیروت، ج ۲۰،

در کتاب تاریخ مدینه دمشق، حدود ۴۰۰ روایت به بررسی تاریخ عاشورا و مقتل‌الحسین (ع) اختصاص یافته. که محمدرضا حسینی جلالی مجموعه این احادیث را تحت عنوان «سیره و سیمای امام حسین (ع)» به چاپ رسانیده است.

الکامل فی التاریخ، ابن اثیر (متوفی ۶۳۰هـ.ق)

کتاب «الکامل فی التاریخ» اثر عزالدین ابوالحسن علی بن محمد معروف به ابن اثیر، یکی از جامع‌ترین تواریخ عمومی است که به شیوه سالشمار تنظیم شده است. منبع اصلی وی تا اواخر قرن سوم. تاریخ طبری بوده اما روش او را در ذکر بیانات مختلف، درباره یک واقعه رعایت نکرده و کامل‌ترین روایات را گرفته و یا روایات را به نظر او درست‌تر بوده، یا آنچه خود از منابع دیگر یافته، ذکر کرده است. نویسنده این مجبور گشته روایتی را ذکر کند که در صحت آن تردید داشته. نظر خود را نیز درباره آن آورده یا یادآور شده که درباره این واقعه، اخبار مختلف در دست است.

از ویژگی‌های این کتاب، ضبط قضی از اسامی اشخاص و اماکن است که در پایان وقایع هر سال، یا در فصلی که کتاب نام‌ها را با حرکات یا اعراب آورده و ابهام در تلفظ آن واژه را برطرف کرده است.

او در تدوین مطالب هفت جلد اول مطالب خود، به مطالب طبری استناد نموده ولی از منابع دیگری مانند ابن کلیبی، باردزی، و سعودی هم، استفاده کرده است.

اهمیت الکامل، جز آنچه گفته شد، بیشتر به خاطر ذکر وقایع است که در آثار دیگران کمتر دیده می‌شود و یا کمتر بدان پرداخته‌اند. مثل: دج تاریخ مرگ سلاطین، خلفا و شخصیتها، این کتاب را ابوالقاسم حالت و عبدالحامد حرمی ترجمه کرده‌اند که جلد هفتم الکامل، مورد استفاده در این پژوهش بوده است.

تاریخ یعقوبی

این کتاب از قدیمترین تاریخ‌های عمومی عربی، نوشته احمد بن ابی یعقوب بن جعفر بن وهب بن واضح یعقوبی است. در این اثر به خلاصه‌ای از آغاز تاریخ جهان

تا اواسط سده سوم هجری، پرداخته می‌شود. یعقوبی جلد دوم کتاب خود را به تاریخ اسلام اختصاص داده که شامل شرح زندگی پیامبر اسلام (ص) از ولادت تا هجرت، غزوات، خطبه‌ها و مواعظ او، وفات و سپس اوصاف و نسب پیامبر (ص) باشد. شرح رخداد های روزگار جانشینان پیامبر (ص)، یعنی ابوبکر، عمر، عثمان، امام علی (ع)، امام حسن (ع)، امام حسین (ع) و خلفای اموی و عباسی تا حوادث سال ۲۵۹ هجری قمری، از جمله مباحثی است که در این کتاب بدان پرداخته شده است.

در جلد دوم کتاب یعقوبی، وقایع بعد از رحلت پیامبر (ص)، عاشورا و ماجرای پس از آن به یاد امام حسین (ع)، مورد بهره برداری در این تحقیق است.

روش تحقیق در این کتاب، تحقیق در روایات و گزینش آنهاست و برخلاف برخی مورخان اخبار عقلی است، اشاره‌ای به سلسله‌ی اسناد روایات نکرده، بلکه پس از بررسی تفاوت‌های اخبار اهل بیت، سیره‌نویسان و مورخان گزارش جامعی را از اخبار و روایات فراهم آورده است.

تاریخ یعقوبی، ذکر احوال امام حسین (ع) است. وی به مناسبت ذکر وفات ائمه (ع)، خلاصه‌ای از سرگذشت و سیرت آنان را از زمان امام علی التقی (ع) آورده است.^۱

یعقوبی، درباره‌ی حدیث غدیر خم، حدیث ثقلین، جای سقیفه، خلفای نخست، امام حسن (ع) و امویان مطالبی آورده است که در کتاب پایان نامه، به صفحات ۲۰۰ به بعد جلد دوم رجوع شده است. محمدابراهیم یعقوبی تاریخ یعقوبی را در سال ۱۳۴۱ به فارسی ترجمه و کرده است.

المهلوف علی قتلی المظفوف (متوفی ۶۶۴ هـ ق)

۱. روزنتال، فرانتس، ۱۳۶۵ش. تاریخ تاریخنگاری در اسلام، ترجمه اسدالله آزاد، آستان قدس

کتاب کُهورف یکی از منابع و مقاتل کهن، پیرامون واقعه عاشورا و تاریخ زندگانی امام حسین(ع) نوشته سید بن طاووس است.

کتاب کُهورف، در نزد علمای شیعه، جایگاه مهمی دارد. کتاب شامل مطالبی در خصوص حادثه عاشورا و مسائل قبل از شروع این واقعه می‌باشد، که از ولادت امام حسین(ع) تا وقایع روز عاشورا را شامل می‌شود. در ادامه، به ماجرای بعد از شهادت امام حسین(ع) از جمله فرستادن سرهای شهدا به کوفه، اسارت خاندان امام حسین(ع) و مراجعت اسرا به مدینه پرداخته شده است که بخشهایی از موارد ذکر شده در پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است.

ابع ضعیف

تابیس نامی است که در میان شیعیان و چه اهل سنت و حتی غیر مسلمانان واقعه عاشورا را به عنوان نقطه‌ای عطف و یک پیشامدی مسلم گزارش کرده‌اند که در پایان فصل چهارم این تحقیق، بدان اشاره شده است. ارکان و وقایع اصلی حادثه کربلا از کُهورف متراکم و قطعات تاریخ است، اما تفصیل‌ها و جزئیات آن، مانند هر واقعه‌ای دیگر با تفاوت‌هایی در نقل‌ها، کاستی‌ها و مبالغه‌هایی همراه بوده است. این در حالی است که با گذشت زمان و دورتر شدن از اصل واقعه، تغییر و تحریف بیشتر می‌شود. این نکته‌ای است که قاعده لزوم مراجعه به منابع کهن و نزدیک‌تر به حادثه تاریخی را متذکر می‌سازد.^۱ منابع کهن تاریخی و سیره نگاری، بعضاً به طور مفصل به عاشورا پرداخته‌اند که غرض‌ورزی، اشتباهات و کم دقتی‌ها، را به آسانی نشان می‌دهد. بنای اعتبار و سندیت کتابهای نوشته شده در دوره‌های بعد از وقوعه، همین منابع کهن و تراکات تاریخی در کنار حفظ معیارهای نقد متون و اسناد تاریخی است. سید ابن طاووس،

۱. ر.ک. مطهری، مرتضی، ۱۳۶۵ش، حماسه حسینی، صدرا، تهران، ج ۱، ص ۱۲۸-۱۰۶.

سعی بر آن بوده تا در بخشهای مختلف پژوهش پیش رو، از منابع مشکوک و ضعیف زیر^۱، استفاده نگردد:

- نور العین فی مشهد الحسین (ع) منسوب به ابواسحاق اسفرانی
- روضة الشهداء، کمال الدین حسین بن علی واعظ کاشفی (۹۱۰ هـ ق)
- المنتخب فی جمع المرثی و الخطب، فخرالدین بن محمد علی بن احمد طریحی (۱۰۸۵ هـ ق)

۱- تاریخ العرب، نوشته ملا مهدی نراقی (۱۲۰۹ هـ ق)

- اکسیر العبادات فی اسرار الشهادات، فاضل دربندی (۱۲۸۵ هـ ق)

- تاریخ النبیخ، مشهور به لسان الملك (۱۲۹۰ هـ ق)

- عنوان کلا، ملا محمد باقر فشارکی (۱۳۱۴ هـ ق)

- تذکره الشهداء، حسین کاشانی (۱۳۴۰ هـ ق)

- معالی السبطين، محمد علی مائری مازندرانی (۱۳۸۵ هـ ق)

۳- منابع معاصر

هرچه گزارش کتب متأخر و دسترس آسانتری به کتاب های کهن تر و معتبرتر باشد و در نقل خود دقت کرده و رعایت امنیت بیشتری کرده باشد، قابل اعتمادتر خواهد بود. بر اساس مطالعه و بررسی اینجانب، به نظر می رسد در میان کتب معاصر، نفس المهموم دارای اعتبار بیشتری نسبت به برخی کتب تاریخی دیگر که پیرامون موضوع عاشورا است می باشد، زیرا اکثر گزارشات در حساب نام برده، مستند به کتب کهن و معتبر هستند. به ویژه آنکه محدث قمی در کتاب مذکور با استناد به بعضی منابع غیر قابل استناد، در پاره ای از موارد به ارزیابی روایات پرداخته است. از این رو، به برخی کتب دیگر معاصر که با نگاهی تحلیلی به تاریخ را پرداخته اند اشاره میشود:

پس از پنجاه سال، سیدجعفر شهیدی

کتاب پس از پنجاه سال، پژوهشی تازه پیرامون قیام امام حسین(ع) از زمان خروج ایشان از مدینه تا لحظه بازگشت اسرا به همین شهر، نوشته سید جعفر شهیدی است که به بررسی قیام امام حسین(ع) پرداخته و بیش از هر چیز، در پی بررسی علت قیام، از راه تبیین زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و تاریخی می‌باشد. در این کتاب همانند شیوه مباحثه، دلایل ارایه و رد می‌شوند.^۱

در این پایان نامه از چاپ چهارم و یکم کتاب مذکور استفاده شده است.

۱- حماسه حسینی، مرتضی مطهری

کتاب «حماسه حسینی» اثر مرتضی مطهری، به دلیل بررسی تاریخ، ریشه‌ها و دلایل وقوع واقعه عاشورا (که با نگاه روایی و نقلی برخی از آثار دیگر مورخان، مستند است) و نکته‌های خواندنی است. دلیل دیگر، نگاه آسیب شناسانه ایشان در تبیین برخی از تصویفات حماسه عاشورا صورت گرفته است. از این رو استقبال بسیاری از این کتاب شد و با عنوان «الملحمه الحسینه» به زبان عربی در قم به چاپ رسید. این کتاب که معمولاً آثار مربوط به امام حسین(ع) از عربی به فارسی ترجمه می‌شود، در این کتاب از «حماسه حسینی» به صورت کتابی مستقل از سوی دانشگاه امام صادق(ع) چاپ شده است. کتاب مورد استفاده در این پایان نامه، اثر سه جلدی مرتضی مطهری چاپ انتشارات «بیت» است. در این کتاب تحت عنوان «حماسه حسینی» می‌باشد.

نگاهی به حماسه حسینی شهید مطهری، صالحی نجف‌آبادی

در بخش‌هایی از کتاب حماسه حسینی، شهید مرتضی مطهری یادداشت‌هایی از خود به جای گذاشته که اغلب حاشیه‌ای بر کتاب «شهید جاوید» مرتضی نجف‌آبادی است. پس از انتشار مطالب یاد شده، صالحی نیز درصدد برآمد که با دفاع از اثر و نظریه خویش، با شیوه ای علمی به یادداشت‌های انتقادی مطهری، پاسخ دهد. از

۱. حبیبی، سلمان، «نمایه توصیفی پنجاه کتاب با رویکرد سیاسی به عاشورا»، فصلنامه حکومت

این رو، کتاب «نگاهی به حماسه حسینی استاد مطهری» را (در ۴۶۰ صفحه از سوی انتشارات کویر) به چاپ رسانید.

در بخش اول این کتاب انتقادی، برداشت‌های ابتدایی شهید مطهری مطرح گردیده است که به نظر صالحی، مطهری به دلیل شهادتش، فرصت بازنگری در آنها را نداشته است. بخش دوم شامل شش تناقض از سخنان شهید مطهری، بخش سوم و چهارم به ترتیب شامل اشتباهات تاریخی و منابع بدون اعتبار در کتاب مطهری از نگاه صالحی نجف آبادی - می باشد.

ارزیابی انقلاب امام حسین (ع) از دیدگاه جدید، محمد مهدی شمس الدین در کتاب «ارزیابی انقلاب امام حسین (ع) از دیدگاه جدید توسط محمد مهدی شمس الدین نوشته شده است. مهدی پیشوایی آن را ترجمه نموده و در این اثر، طی سه بخش اصلی به ارزیابی و تبیین نهضت عاشورا پرداخته شده است.

در بخشی از کتاب آمده است: «گر مبدء انقلاب امام حسین (ع) را سال ۶۰ یا ۶۱ هجری بگیریم، سخت اشتباه است. مبدء انقلاب امام حسین (ع) سالهای پس از وفات پیامبر (ص) بوده است. نخستین سربازین امام حسین (ع) حلقه‌ای از زنجیر حوادث بود که یک سر آن به حادثه کربلا و سر دیگر آن به ماجرای سقیفه منتهی می‌شد و این واقعه در کربلا خاتمه نیافت و سرش در فلاب و قیام‌های خونین دیگر نیز، گردید!»

نگارنده در بخش نخست، شرایط سیاسی و اجتماعی انقلاب امام حسین (ع) را در موضوعات زیر بررسی می کند:

سرچشمه انحراف، منطق سقیفه، روش عمر در تقسیم بیت‌المقدس، مسئله سورا و نتایج زیان بار آن، سیاست مالی و اداری عثمان، تسلط بنی امیه، سیاست دیپلماتیک و حکومت معاویه.

۱. شمس الدین، محمد مهدی، ۱۳۶۲ش، ارزیابی انقلاب حسین (ع)، ترجمه مهدی پیشوایی، توحید.

در بخش دوم، موجبات و انگیزه های انقلاب، با مباحثی از این دست ارزیابی می شود:

روش امام حسین (ع) در برابر بنی امیه، عواملی که امام حسین (ع) را وادار به صلح با معاویه کرد، ویژگیهای یزید، عکس العمل امام حسین (ع) در برابر ولیعهدی و بیعت با یزید، انگیزه های انقلاب امام حسین (ع) از نظر افکار عمومی، راز مخالفت امام حسین (ع) با حکومت یزید و ...

در سوم به تبیین آثار و نتایج انقلاب امام حسین (ع) در حیات جامعه اسلامی این مباحث پرداخته شده است. برخی مباحث این بخش عبارت اند از: قطع نفوذ دینی امویان، بیدار شدن مسلمانان، رسوایی یزید، شروع انقلاب های زید بن علی، ابوالسریا، عبدالحسن بن علی، قیام مختار و ...

رسالت خاندان عصمت و طهارت های عاشورا، سید احمد خاتمی

نوشتار حاضر با موضوع حادثه عاشورا و با تبیین، توضیح و تحلیل بیانات سید علی خامنه‌ای (رهبر انقلاب اسلامی ایران)، با بهره گیری از قرآن، نهج البلاغه و نقل های تاریخی، توسط سید احمد خاتمی تدوین شده است.

این گفتار، کوتاهی خواص و دیر به میان آمدن آن ها را، از عوامل اصلی حادثه عاشورا می داند.

کتاب رسالت خواص و عبرت های عاشورا، در سه فصل به موضوعات زیر، اشاره دارد:

عبرت آموزی از نگاه قرآن و روایات، ارتجاع و سرنگ شدن عوامل زمینه ساز حادثه عاشورا، کنار گذاشتن وصایای نبی اکرم (ص)، راز باخت و مغنویت، افول غیرت دینی، کوتاهی خواص در ادای وظیفه و عوامل سرپیچی از تعهدات دینی، شهید جاوید، حسین بن علی (ع)، صالحی نجف آبادی

نعمت الله صالحی نجف آبادی، در «شهید جاوید» مطالبی درباره علل قیام امام حسین (ع)، ماهیت قیام، مراحل قیام، هدف قیام، نتایج و آثار آن می نویسد. شهید جاوید از معدود کتابهای تحلیلی و استدلالی در باره قیام امام حسین (ع) است.

نویسنده در مقدمه کتاب بیان می دارد: در مسأله قیام امام حسین(ع)، که هم جنبه تعقلی دارد و هم جنبه عاطفی، اگر کسی بخواهد به تحقیق و جنبه تعقلی آن بپردازد، باید فقط از نیروی فکر و تعقل استمداد کند، نه از نیروی عاطفه.

به نظر اینجانب، مهم ترین نظریه کتاب حاضر این است که: قیام امام حسین (ع) با هدف شهادت نبود، بلکه برای تشکیل حکومت اسلامی بود، هر چند امام، موفق به تشکیل حکومت نشدند. کتاب «شهید جاوید» یکی از بحث انگیزترین کتابهای دین پژوهی معاصر ایران در باره امام حسین (ع) است. در رد این اثر، نزدیک به سی و سه کتاب مستقل، نوشته شده، که برخی از آنها عبارت اند از:

بررسی قیام امام حسین (ع) در کتاب شهید جاوید (رضا استادی)، کتاب هفت ساله چرا صدا درآورد (علی شاه تهرانی) دفاع از حسین شهید؛ رد بر کتاب شهید جاوید (محمد علی انصاری)، بحث بر مبنای مختصر در پیرامون قیام مقدس شهید جاوید حسین بن علی(ع) از نظر روایات (محمد حسن اشعری، حسین کریمی و سیدحسن آل طه)، سخنی کوتاه در علم امام حسین (ع) (محمد تقی یعقوبی) و ...

فلسفه عاشورا از دیدگاه اندیشمندان مسلمان، آنبری

در این کتاب، دیدگاه ها و نظریات علمی اندیشمندان شیعه و سنی در خصوص قیام عاشورای حسینی، توسط بخشعلی برزنجی گردآوری شده است. نگارنده دیدگاه های مذکور را، بر اساس پنج رهیافت زیر بررسی کرده است:

سیاسی - حکومتی، جامعه شناسی، تاریخی - قومی، عرفانی - فقهی، فلسفی - حقوقی، سپس مطابق ملاک عقل و منطق، کار برد دنیوی دین و رویکرد علمی یاد شده را، مورد ارزیابی و تحلیل قرار داده است.

نویسنده در نگارش این کتاب، از دیدگاه های صاحب نظران زیر بهره مند شده است:

سید مرتضی علم الهدی، علامه محسن امین، ابن خلدون، هبه الدین شهرستانی، طه حسین، شیخ عبدالله علایلی، امام خمینی، سید هادی مدرسی، مرتضی عسگری،

دکتر سید حسین محمد جعفر ہندی، شہید مطہری، عملی شریعتی، شیخ شمس الدین،
محمود عقاد، جعفر شہیدی، اقبال لاهوری، سید بن طاووس و...

www.ketab.ir

www.ketab.ir

دیاچه

ابعاد شخصیتی امام حسین (ع)

آشنایی با امام حسین (ع)

حسین نامی عربی است که در زبان عبری، شبیر می‌باشد.^۱ امام حسین (ع)، فرزند امام علی (ع) و زهرا (س) است که در شهر مدینه به روز سوم شعبان دیده به جهان گشاید.

امام حسین (ع) سرانجام پس از فوت معاویه، با پسرش یزید، مجبور به نبردی نابرابر شد. پایتختی سپاهیان او، در دهم محرم سال ۶۱ هجری برابر با ۲۱ مهرماه سال ۵۹ قمری، در کربلا، به شهادت رسید.^۲

ایشان دارای القابی همچون ابوالفضل، ثارالله، ثارالله، خامس آل عبا، سبط، وفی، زکی و سیدالشهدا هستند.^۳ امام سجده (ع)، امام چهارم شیعیان، فرزند ایشان است.^۴ ادامه سلسله امامت شیعه را، باید از امام حسین (ع) دانست. امام حسین (ع)، شش سال در زمان جدش، سی سال در کنار پدرش و بیست سال در کنار برادر بود و پس از آن ده سال در اوج قدرت معاویه با وی مبارزه کرد.

۱. ابن منظور، ۱۴۰۵ق، لسان العرب، أدب حوزه، قم، ج ۶، ص ۶۰.

۲. طوسی، محمد بن حسن، مصباح المنتهجد، فقه الشیعه، بی تا، ص ۷۵۸.

۳. طبرسی، ابوعلی، ۱۳۱۱ق، اعلام الوری، بی تا، تهران، ص ۲۱۳.

۴. خطیبی و دیگران، محمد، ۱۳۸۵ش، فرهنگ شیعه، زمزم هدایت، تهران، ص ۲۴.

۵. اربلی، علی بن عیسی، ۱۳۸۱ق، کشف الغمّه فی معرفه الانمه، مکتبه بنی‌هاشمی، تبریز، ج ۲، ص ۲۹۴.

تولد امام حسین(ع)

چون خیر ولادتش به پیامبر(ص) رسید، ایشان به خانه‌ی علی(ع) و فاطمه(س) آمد و به اسما^۱ فرمود، تا آن کودک را بیاورید. اسما، او را در پارچه‌ای سفید پیچید و خدمت پیامبر(ص) برد، ایشان به گوش راست او اذان و به گوش چپش اقامه گفت.^۲

پیامبر(ص)، به امر خدا اسم او را شبیر^۳ نام گذاری کرد. چون علی(ع) برای او همان نام را برای موسی بود، از این رو، نام حسین(ع)، از جانب پروردگار برای ایشان انتخاب شد.

روایت دیگری از علاقه پیامبر(ص) نسبت به وی و برادرش امام حسن(ع) نقل شده است. «منند» کسی که آنها را دوست داشته باشد، من را دوست دارد و هر کس که از آنها بگریزد، از من دوری جسته است»^۴ یا «حسن(ع) و حسین(ع)، سید جوانان امر بهت‌اند»^۵ به نظر می‌رسد، این روایات، به نوعی گواهی بر حقانیت امام حسین(ع) و امام حسن(ع)، جهت امامت آنان باشد.

امام رضا(ع) می‌فرماید: «چون اسم او متولد شد، او را نزد رسول اکرم(ص) آوردند، ایشان در گوش وی اذان و اقامه گفت و بر اسم نامگذاری به پایان رسید. پیامبر(ص)، او را بوسید و گریه کرد و فرمود: «تو را از بی‌بیتی عظیم در پیش است. خداوند لعنت کند کشنده تو را» سپس در روز هشتم تولدش پس از این که برایش «عقیقه» کرد، از شهادت او خبر داد و فرمود: «گروهی صاف ستار را بنی‌امیه، او را

۱. احتمالا اسما، دختر یزید بن سکن انصاری میباشد. (عیان الشیعه، ص ۱۶۷)

۲. طوسی، محمد بن حسن، امالی، بخت، قم، بی تا، ج ۱، ص ۳۷۷

۳. شبیر بر وزن حسن و شبیر بر وزن حسین و مبشر بر وزن محسن نام پسران هارون بوده است (تاج العروس، ج ۳، ص ۳۸۹)

۴. مجلسی، سید محمدباقر، ۱۴۰۳ق، بحار الانوار، ترجمه محمدجواد نجفی، آستان قدس رضوی،

مشهد، ج ۱۰، ص ۳۱۸

۵. همانجا

خواهند کشت» همچنین از امام صادق (ع) روایت شده که فطرس، ملکی از حاملان عرش الهی بود و به سبب تعلل، مغضوب خداوند شد. بالش درهم شکسته، در جزیره‌ای مشغول عبادت بود. چون جبرئیل و جمعی از فرشتگان برای تبریک‌گویی ولادت امام حسین (ع) می‌آمدند، او نیز همراه آنان آمد. خود را به گهواره امام حسین (ع) مالید و پس از بهبودی و پذیرفته شدن توبه‌اش، به آسمان بالا می‌رفت و می‌گفت: «کیست مانند من؟ من آزاد شده حسین (ع)، فاطمه (س) و محمد (ص) هستم»^۱

مؤلف کتاب «حماسه حسینی» می‌نویسد: داستان فطرس ملک، رمزی است از رکت جبرئیل امام حسین (ع)، که بال شکسته‌ای، با تماس به گهواره او، صاحب بال و پر شد. افزون بر این، ملتئا اگر به راستی خود را به گهواره حسین (ع) بمالد، از جزایر دور افتاده، رهسپار یافته، آزاد می‌شوند.^۲

امام حسین (ع) در کنار پیامبر (ص)، پدر و برادر

امام حسین (ع)، تسنن مبارک و نیز با برادر امام حسن (ع)، فاصله سنی داشت و مراحل رشد و نمو خویش را نسبت کمتر از هفت سال در مصاحبت با پیامبر (ص) بود. سی سال با پدرش علی (ع) بعد از شهادت پدر، ۱۰ سال را با برادرش امام حسن (ع) (در دوره خلافت معاویه) سپری نمود. پس از شهادت امام حسن (ع)، ۱۰ سال دیگر را در دوران خلافت معاویه گذرانید. در این مدت، امامت شیعیان را بر عهده داشت.^۳

از ولادت امام حسین (ع) تا رحلت رسول خدا (ص)، بیست و سه سالگی امام حسین (ع) اتفاق افتاد، مردم با اظهار محبت و لطفی که پیامبر (ص) به ایشان

۱. همانجا

۲. مطهری، مرتضی، ج ۳، ص ۱۲۳

۳. کلینی، محمدبن یعقوب، ۱۳۷۹ش، اصول کافی، ترجمه محمدباقر کمره‌ای، اسوه، تهران، ج ۱،

ابراز می‌داشت، به بزرگی مقام ایشان آگاه شدند. سلمان فارسی می‌گوید: «دیدم که رسول خدا(ص)، حسین(ع) را بر زانوی خویش نهاده و او را می‌بوسید و می‌فرمود: تو بزرگوار، پسر بزرگوار و پدر بزرگوارانی. تو امام، پسر امام و پدر امامان، هستی. تو حجت خدا، پسر حجت خدا و پدر حجت‌های خدایی که نه نفرند و خاتم ایشان، قائم(عج) ایشان است»^۱.

ابوهریره می‌چوید: «رسول اکرم(ص) را دیدم، که حسن(ع) و حسین(ع) را بر شانزده زانو نشانداده بود و به سوی ما می‌آمد. وقتی به ما رسید فرمود: هر کس این دو فرزند را دوست بدارد، مرا دوست داشته و هر که با آنان دشمنی ورزد، با من دشمنی نموده است»^۲.

گویاترین رابطه معنوی بین پیامبر(ص) و امام حسین(ع) را می‌توان در این جمله‌ی رسول اکرم(ص) دریافت، که فرمود: «حسین از من و من از حسینم»^۳.

این احادیث، روایاتی است که کتابهای علمای اهل سنت نقل شده و صرفاً به اسناد علمای شیعه اکتفا نشده است.

امام حسین(ع) در تمام این موارد، پسر و برادر خود اطاعت کرد و در چند سالی که علی(ع) متصدی خلافت شد، امام حسین(ع) در راه پیشبرد اهداف اسلامی، تلاش و جهاد می‌کرد. او در جنگ‌هایی همچون جمل، صفین و نهروان شرکت داشت. پس از شهادت علی(ع)، همراه و همفکر پیامبر بود و وقتی بنا بر مصالح اسلام و جامعه مسلمانان، امام حسن(ع) مجبور به صلح با معاویه شد، امام حسین(ع) چون میدانست این صلح، به صلاح اسلام و مسلمانان است، ارضای به برادر نکرد. و حتی یک روز که معاویه، در حضور امام حسن(ع) امام حسین(ع)

۱. خوارزمی، ابو مزید، مقتل الحسین، دارانوارالهدی، قم، ج ۱، ص ۱۴۶؛ صدوق، کمال الدین، امام

النعمه، اسلامی، قم، ص ۱۵۲

۲. عسقلانی، ابن حجر، الإصابه فی تمییز الصحابه، دار الكتاب العربی، بیروت، ج ۱۱، ص ۳۰

۳. ترمذی، سنن، ج ۵، ص ۳۲۴

دهان به بدگویی به امام حسن (ع) و پدرش امیرمؤمنان گشود. امام حسین (ع) به دفاع برخاست تا سخن معاویه را قطع نماید و جوابش را بدهد و با او نزاع نماید. ولی امام حسن (ع) او را به سکوت و خاموشی فراخواند. حسین (ع) اطاعت نمود تا اینکه امام حسن (ع) جواب معاویه را داد.

مسیر حرکت کاروان امام حسین (ع) و توقفگاه‌های ایشان از مکه تا

کربلا

حوقل و یاقوت حموی، منازل بین مکه و کوفه را در آثار خود بیان کرده‌اند. برگردهن آبادی بعد از خروج از مکه را، «ذات عرق» گفته‌اند (تقریباً یک شیر بود). نگام که امام حسین (ع) با همراهانش از مکه خارج گردید، در آن جا توقف نمود.

وقتی مسیری از راه‌های امام حسین (ع) را با اسامی منزلگاه‌های حاملین نامه‌های مردم کوفه که در مکه می‌رفتند) تطبیق می‌دهیم، متوجه تفاوت در اسامی برخی منازل می‌شویم. ظاهراً می‌رسد آن تفاوت ناشی از این نیست که آن منازل در راه مکه و کوفه وجود داشته است، بلکه وجود منازل مذکور، (طبق نوشته جغرافیا نویسانی که اسم و کتابشان ذکر شده) مسلم است. اما این اختلاف و عدم ذکر منازل، به خاطر عجله و تأمین امنیت آنان، یک‌ها و حاملان نامه‌ها بوده که از مسیر میانبر می‌آمده‌اند و اختلاف این مسیر با مسیری که حضرت امام حسین (ع)، به علت همراه بودن زنان و کودکان مجبور به عبور از مسیری عمومی بوده‌اند، به عنوان مثال آخرین منزل حاملین نامه‌ی مردم کوفه (قبل از مکه) نامیده برسد). «عمره» بوده است؛ در صورتی که اولین منزل امام حسین (ع) (بعد از این) از مکه خارج شد) «ذات عرق» می‌باشد.

۱. مفید، محمدبن نعمان، ۱۳۹۰ش، الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، ترجمه سیدحسن موسوی

برخی از تواریخ نوشته‌اند، امام(ع) روز هشتم ذیحجه، از مکه حرکت کرد. یعنی روزی که مراسم حج شروع می‌شود و چنانچه اگر حسین در مکه در معرض خطر نبود، در آن روز از آن شهر خارج نمی‌شد و سفر خود را به سوی کوفه شروع نمی‌کرد.^۱

منزل اول: ابطح

منزل دوم: تنعیم

منزل سوم: صیفاح

منزل چهارم: وادی العقیق

منزل پنجم: وادی الصفرا

منزل ششم: تخیب

منزل هفتم: حاجج

منزل هشتم: فید

منزل نهم: اجفر

منزل دهم: خزیمیه

منزل یازدهم: شقوق

منزل دوازدهم: زرود

منزل سیزدهم: تعلبیه

منزل چهاردهم: زیاله

منزل پانزدهم: القاع

منزل شانزدهم: عقبه

۱. حبیب الله نوبخت در شماره شصت و یکم مجله‌ی «خواندنی‌ها» در مقاله‌ای با عنوان «بر امام حسین و ایران» معتقد است که امام(ع) در مکه در معرض خطر نبوده است ولی سید جواد هشرودی که مطالبشان با «تاریخ آل محمد(ص)» نزدیک است معتقد است که: امام حسین (ع) در مکه در معرض خطر بود و عده‌ای قصد قتلش را داشته‌اند.

منزل هفدهم: قرعاء

منزل هجدهم: مغیثه

منزل نوزدهم: شراف

منزل بیستم: ذُو حُصَم

منزل بیست و یکم: البیضه

منزل بیست و دوم: غایب الیهجات

منزل بیست و سوم: قصر بنی مقاتل

منزل بیست و چهارم: نینوا

منزل بیست و پنجم: کربلا

کرامات و مقام امام حسین(ع) در روایات

کنیه ایشان: ابوعبدالله و از جمله لقبهایشان: رشید، طیب، وفی، زکی، مبارک، سبط و سید است.^۱

همانگونه که در فصل اول گفته شد، در خصوص بیان کرامات امام حسین(ع)، یک بخش از منابع تاریخی دسته اول ما، روایات انمه (ع) می‌باشد که در قالب زیارت‌هایی، به ما رسیده است. زیارت‌های امام حسین(ع) که از امامان و پیشوایان صوم بزرگ رسیده، از غنی‌ترین اسناد و مدارک برای شناخت امام حسین(ع) و پیوسته صفات و ویژگیهای ایشان است. از این رو، برخی از آنها که مرتبط با موضوع این کتاب است، ذکر خواهد شد. از قبیل برخی صفات و القابی چون حجة‌الله، نورالله، وجده، نارالله، العیرات، اسیرالکربات، قتیل‌الظمأء، وترالموتور و... که در هر یک اسراری است و اسرار بی‌مانی بلندی اشاره دارد:

۱- نارالله: «و انک نارالله فی الارض و اللدم الذی لا یدرک ثاره أحد من أهل الارض و لا یدرکه الا الله وحده»^۲ ریشه «نار» و «نوره» به معنای انتقام و خونخواهی و نیز به معنای خون است. برای «نارالله» بودن امام حسین(ع)، معانی مختلفی ذکر شده است. گروهی، نارالله را به معنای کسی که انتقام خونش را خداوند می‌گیرد، می‌دانند.^۳ چرا که ریختن خون امام حسین(ع) در کربلا، تجاوز به حرمت الهی و طرف شدن با خداوند بود. خداوند فرماید: «مَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ

۱. اربلی، ج ۲، ص ۲۱۶

۲. ابن قولویه، کامل‌الزیارات، کتابفروشی صدوق، تهران، ص ۶۸۳، زیارت ۱۶

۳. اصفهانی، راغب، ۱۴۰۷ق، مفردات الفاظ القرآن الکریم، تحقیق صفوان عدنان داوودی، دارالقلم،

دمشق، ص ۸۱

۴. سعادت‌پرور، علی، فروغ شهادت، ص ۳۰۵

جعلنا لولیه سلطناً» (آن کس که مظلوم کشته شد، برای ولی اش، حق قصاص قرار دادیم).^۱

برخی گفته اند: ثارالله یعنی کسی که در دوران رجعت می آید و انتقام خونش را می گیرد.

گروهی ثارالله را به معنای خون خدا دانسته اند.^۲

در حدیث «قرب نوافل» از پیامبر (ص) روایت شده است که خداوند فرمود: «ما تحبب الی عبدی بشیء احب الیّ من ان یسألنی عن ذنبه و یبصر به و لسانه الذی ینطق به و یبصر به و یبسط بها و رجله الّتی یمشی بها اذا دعانی اجبته و اذا سألتنی اعطیته» هر کسی که از من بپرسد که با آن می بیند و زبان او نمی گوید، او را نوازش می کند، آنگاه که او را دوست بدارم، گوش او می شنوم و با آن می شنود و دیده او می شوم که با آن می بیند و زبان او می شوم که با آن می گوید و دست او می شوم که با آن ضربه می زند و پای او می شوم که با آن راه می پیماید و اگر از من درخواست کند، به او عطا می کنم.^۳

۲- قتیل العبرات (کشته اشکها)

این تعبیر نیز معنای وسیعی دارد که اشاره است به «ایاتی که از امام حسین (ع) نقل شده، از جمله: «أنا قتیل العبره لا یدکرک مؤمنین الا اشتهر»^۴ و همچنین «لا

۱. سوره اسراء، آیه ۳۳

۲. میرخانی، سید احمد، ۱۳۷۸ش، شرح زیارت عاشورا، بعثت، قم، ص ۳۸

۳. برفی، محمد، ۱۳۸۱ش، سیمای امام حسین (ع) از منظر اهل سنت، مولف، تهران، ص ۲۹۱

۴. ابن قولویه، ص ۲۱۵؛ مجلسی، ج ۹۸، ص ۳۳۱

یذکرنی مؤمن إلا بکی» (من کشته اشکم. هر مؤمنی مرا یاد کند، اشکش جاری شود (یا گریه می کند)).^۱

گریه، علامت پیوند مکتبی با امام حسین(ع) است و منزلت معنوی گریه کننده را نشان می دهد. این جملات به این معنا نیست که امام(ع) شهید شد تا مردم بگیرند و به ثواب برسند، بلکه بیانگر آثار و پیامد شهادت او است. علت قیام امام حسین(ع)، نجات امت از جهالت و گمراهی بود، سرشک، برخاسته از عشق فطری

مؤمنان است
۳- سیدالشهدا:

در روایات قبلی آیت‌های امام(ع) - که در روایات و زیارتنامه‌ها بیان شده - لقب سیدالشهدا است. اما سیدالشهدا کارای امام حسین(ع) چنان بزرگ بود، که او را سرآمد همه شهدا ساخت. امام صادق(ع) به «ام سعید احمسیه» که مرکبی کرایه کرده بود تا در مدینه سر قبور شهدا برود فرمود: «آیا به تو خبر دهم که سرور شهیدان کیست؟ حسین(ع) است. او سیدالشهدا است».

۴- «أقمت الصلاة وآتیت الزکاة» بر سر آمده نماز و زکات)

در زیارت‌نامه امام حسین(ع) در مورد مختلفی می خوانیم: «أشهد أنك قد أقمت الصلاة وآتیت الزکاة» (شهادت می دهم که نماز و زکات دادی). البته منظور خواندن نماز و پرداخت زکات نیست زیرا این دو خصوصیات آن و ویژگی خاصی برای امام(ع) شمرده نمی شود بلکه به نظر می رسد مقصود آن باشد که گواهی می دهم نماز و زکات و امر به معروف و نهی از منکر واقعی است و برای امام است، یعنی خواندن نماز و پرداخت زکات با همه شرایط و ویژگی‌ها، جز از یک سو (یعنی ساخته نیست).

۵- «كنت نوراً فی الأضلاب الشامخه»:

۱. همانجا

۲. مجلسی، ج ۹۸، ص ۳۶

امام صادق(ع) در زیارت امام حسین(ع) می‌فرماید: «کنتَ نوراً فی الأصاب الشامخه ونوراً فی ظلمات الأرض و نوراً فی الهواء و نوراً فی السموات الغلی. كنت فیها نوراً ساطعاً لا یطفی» (حسین(ع)، نوری در صلبهای بلند مرتبه هستی، در تاریکیهای زمین، در فضا، در آسمانها و نوری که هرگز خاموش نخواهد شد).^۱

درخشش نور امام(ع) به گونه‌ای بود، که در هنگام بارداری فاطمه(ع) پیامبر می‌فرمود: «فانی أری فی مقام وجهک ضوءاً و نوراً و ذلك أنك ستلدین حجه لهذا الخلق» (دخترم! در پیشانی تو درخشندگی ویژه‌ای می‌بینم، که بیانگر آن است تو به نبی حجت خدا بر مردم را به دنیا می‌آوری).^۲ یکی از کسانی که در روز عاشورا، امام زین‌العابدین(ع) را دیده بود، گفت: به خدا قسم! نور صورتش مرا از توجه به چگونه کشته شدن پسرش بازداشت.

ع- صاحب صحاح الکساء:

یکی از ویژگی‌های امام حسین(ع) که در زیارت ایشان در روز عرفه آمده: «و خامس اصحاب علی بن ابی‌طالب یلدی رحمة و رضى من نذی الایمان و زینت فی حجر الاسلام» یعنی (قریب به هر از اصحاب کسا هستی، که از دست رحمت، غذا خوردی... و در دامن اسلام پرورش هستی).^۳ از امام صادق(ع) پرسیدند: چرا عاشورا روز مصیبت و غم گردید در ایام یکبختی روز رحلت نبی اکرم(ص) و دیگر اصحاب کسا) این ویژگی را ندارند. فرمود: (در همانندی عاشورا، از آن روست که امام حسین(ع) یادگار همه‌ی اصحاب کسا بود و بنا بر این عبادت او، دیگر کسی از آنان باقی نماند).^۴

۱. مجلسی، ج ۸، ص ۱۷۸

۲. همان، ج ۴۳، ص ۲۷۲

۳. شوشتری، جعفر. خصائص الحسینیه، ترجمه خلیل الله فاضلی، نشر معارف آل البیت، قم، ص ۳۱

۴. مجلسی، ج ۹۸، ص ۳۶۰

۵. همان، ج ۴۴، ص ۲۶۹

خود امام حسین(ع) نیز (به این نکته) در روز عاشورا، اشاره می‌فرماید: «الهی انک تعلم انهم یقتلون رجلاً لیس علی وجه الارض ابن بنت نبی غیره» (خدایا می‌دانی اینان کسی را می‌کشند، که روی زمین فرزندزاده‌ی پیامبری جز او، نیست).

۷- اسیر الکربات

«السلام علی اسیر الکربات»^۱

کرب یعنی، اندوه شدید و این تعبیر اشاره به اندوه و حزن فراوانی است که در کربلا امام حسین(ع) و یارانش، رسید. پس از ملاقات با «حر» و گفتگو میان امام حسین(ع) و حر، و سخنانی که میان آنان رد و بدل شد، پس از بی‌نتیجه ماندن مذاکره، ایشان در چشمان امام(ع) جاری شد و گفت: «اللهم انی أعودبک من الکرب و البلاء»^۲ این عبارت اشاره به سختی و رنج‌های پیش روی امام حسین(ع) دارد. وهب بن عبداللّه سبی در روز عاشورا گفت: «وأدفع الکربُ أمام الکرب لیس جهادی فی الوغی باللعب» امام(ع) فرمود: «... إن یوم الحسین(ع) أقرحُ جفوننا، وأسبلَ دموعنا، و...»^۳ ما با این سب و بلاء اورثتنا الکرب و البلاء إلی یوم الإنقضاء فعلی مثل الحسین...» (روز کشته شدن حسین(ع)، چشمان ما را آزرده و اشک‌های ما را روان ساخت. عزیز ما در زمین کربلا، خوار شد و اندوه و بلا نصیب ما گشت، پس گریه و استغاثه باید بر حسین(ع) گریه کنند).^۴

۸- ابو عبدالله

۱. طوسی، مصباح المتعجد، ص ۷۸۸

۲. مجلسی، ج ۴۴، ص ۳۸۱

۳. همان، ج ۴۵، ص ۱۶

۴. بحرانی، عبدالله، ۱۳۷۲ش، عوالم العلوم، مدرسة الامام المهدي(عج)، قم، ص ۵۳۸

کنیه امام حسین(ع). از خردسالی ابو عبدالله بود. در حالی که امام حسین(ع). در آن زمان اولادی نداشت و از طرفی نام فرزندان شان، علی بود و جا داشت که به او «ابوعلی» می گفتند. اما برای این کنیه. دو دلیل گفته شده است:

یکی آنکه. گاهی عرب به کسی که بخشش بسیار دارد «ابوجواد» می گوید. بهترین صفت برجسته امام حسین(ع) بندگی و عبودیت بود و به همین جهت به ابو عبدالله. ملقب شد و دیگر اینکه قیام امام(ع) موجب بقای دین شد.^۲

۹. والتر الموتور

«موتور» دارای چند معنا است: طاق و فرد شده یا کسی از وابستگان او کشته شده یا کسی که کشته شود و انتقام خون او گرفته نشود.^۳

همی روز امام حسین(ع) در کر بلا کشته شدند، حتی طفل شیرخواره‌ی او. پس همه اصحاب و یارانش در کر بلا روز عاشورا کشته شدند. از این رو امام(ع) «موتور» است. ممکن است گفته شود «والوتر الموتور» به معنای بی‌همتایی در نوع قیام و شهادت و استقامت.^۴

۱. مجلسی. ج ۴۴، ص ۲۵۱

۲. تهرانی. ابوالفضل. ۱۳۶۴ش، شفاء الصدور فی شرح زیارة العاشورا. قم. بی نام. ص ۶۳

۳. ابن منظور، ج ۵، ص ۲۷۳

۴. محدثی، جواد. ۱۳۷۴ش. درس‌هایی از زیارات عاشورا، بوستان کتاب، قم، ص ۱۱۴؛ عزیزی تهرانی.

اصغر - شرح زیارت عاشورا، ص ۳۵

۵. کازرونی، محسن. ۱۳۷۱ش. سیمای پر فروغ سیدالشهدا، مدین، قم، ص ۱۸۹